

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume XXVIII Nisan / April 2024 Sayı / No. 2

12 MART DÖNEMİ'NDE HUKUK: TANIKLIK EDEBİYATI
BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

LAW IN THE ERA OF MARCH 12: AN EXAMINATION WITH
TESTIMONIAL LITERATURE

Rıdvan DEĞİRMENÇİ*

ÖZET

10.34246/ahbvuhfd.1403099

Türk hukuk zihniyeti ve kültüründe yaşanan değişimin edebi eserler dışında bırakılarak tam olarak anlaşılması mümkün değildir. Türk hukukunun Türk toplumu ile birlikte yaşadığı derin kriz zamanlarından birisi olan 12 Mart darbe dönemine dair edebi eserler; dönemin hukuk atmosferine dair izler barındırmaktadır. Çalışmada, 12 Mart romanları çerçevesinde işkence tanıklıkları, hukukun amacı ve işlevi ile politik şiddetin hukuka etkileri başlıkları incelenmektedir. Türk üniversitelerinin uzun yıllar fikir ve ifade hürriyeti bakımından gereken iklimden uzak kalması, Türk fikir hayatında edebiyatın önemli bir işlev görmesine sebep olmuştur. Bu sebeple işkence tanıklıklarını, sınıf mücadelesi bağlamında hukukun eleştirisi, politik şiddet ile birlikte ortaya çıkan sorunları tartışmak, edebi eserleri merkeze almayı gerektirmektedir. Edebi tanıklıklar; toplumun geçirdiği dönüşümleri mühürlemektedir; bu sebeple hukuk zihniyetine dair çalışmalarda edebiyat eserlerinden yararlanmak zaruridir. 12 Mart Dönemi'nde yaygınlaşan şiddet hareketleri sebebiyle özgürlük ve güvenlik dengesinin bozulması, hukuku ilkeler zemininde tartışma imkanını ortadan kaldırmıştır. 12 Mart Dönemi'nde, sol tandanslı silahlı terör örgütleri ile mücadelede işkence ve insanlık dışı muamele yaygın şekilde uygulanmıştır. İnsanlık dışı muamelenin fertler üzerinde yarattığı tahribat ve psikolojik etkiler 12 Mart romanlarında işlenmiştir. 12 Mart romanlarında

* **Dr. Öğr. Üyesi**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı/ANKARA, **e-posta:** ridvan.degirmenci@hbv.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-8408-1033, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1403099.

- **Atf Şekli/ Cite As:** Değirmenci R, “12 Mart Dönemi'nde Hukuk: Tanıklık Edebiyatı Bağlamında Bir İnceleme”, *AHBVÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(2), 2024, s. 367-397.
- **İntihal / Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

hukukun amacı ve işlevine yönelik sorgulamalara da geniş yer verilmiştir. 12 Mart romanlarında hukuk, iktidar ve sermaye sahiplerinin lehine işlemekle itham edilmiştir. Son olarak politik şiddetin hukukla ilişkisi, 12 Mart romanlarında görülebilir. Şiddetin politikada bir araç olarak benimsenmesi, sol düşüncede yarattığı dönüşüm ve sağın şiddet motivasyonu romanlarda müşahede edilebilir. Tanıklık edebiyatı bağlamında 12 Mart romanları, hukukun otoriter yönetimlerce temel hak ve hürriyetlere nazaran devlet güvenliğini öncelemeyle ortaya çıkan etkileri ve dönemin hukuk zihniyetini bugüne aktarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk ve edebiyat, İşkence, Kanunlaştırma, Darbe, Devrim.

ABSTRACT

By omitting literary works, it is impossible to properly comprehend the shift in the legal attitude and culture of Turkey. The legal atmosphere of the March 12 coup era, one of the profoundly crisis-ridden periods in Turkish law and society, is referenced in literary works from the times. In this study witness of torture, the aim and the function of law and effects of political violence on law are all examined in the context March 12 novels. Inasmuch as Turkish universities have been unable to supply academic staff at the required level of freedom of opinion and expression for many years, literature has played an important role in Turkish intellectual life. As a result, criticizing systematic torture, the relevance of legality in class struggle, and the issues caused by the violence that has grown with the romanticism of the revolution necessitates putting literary works at the forefront. Since literary testimony seal societal shifts, sociology of law studies must benefit from sociology of literature. The disruption of the balance of freedom and security due to the widespread violent movements during the March 12 period eliminated the possibility of discussing the law on the basis of principles. During the March 12 period, acts of torture and inhuman treatment were widely used in the fight against leftist armed terrorist organizations. The destruction and psychological effects of inhumane acts on individuals are widely featured in the March 12 novels. In March 12 novels, discussions about the purpose and function of law are also widely included. In the March 12 novels, the law was accused of working in favor of the government and capitalists. Finally, the relationship between political violence and law can be seen in the novel March 12. The adoption of violence as a political device, the transformation it created in leftist thought, and the right's motivation for violence can be observed in novels. In the context of testimonial literature, the March 12 novels evoke the effects of the law prioritizing state security over fundamental rights and freedoms by authoritarian governments and the legal mentality of the period to the present day.

Key words: Law and literature, Torture, Legalization, Coup, Revolution.

EXTENDED ABSTRACT

The strength of literature lies in its ability to express the problems of the individual

and in the fact that we can find traces of our issues in these works in every reading activity. Contemplating over the law, on the other hand, is essentially partaking in a search for a solution to problems in our lives. Since both fields are related to human beings, insights into law are frequently marked in literary works. For this reason, literary works can be used as a data source to investigate the impact of cultural change on law. The novels of the March 12 Period account for a particular phase in Turkish legal history. In addition to their high literary value, the fact that they are written by people who actively took part in the events or witnessed them increases the importance of these novels. Women writers are remarkably predominant in the literature of March 12. The reason for women writers' superior quantity and quality of literary works is two-fold. First, women actively took a role in mass political organizations, and second, they could adeptly express women's subjective experience in the political atmosphere. Like love and passion, law is an unchanging aspect of human social nature. As such, it is always the subject of literature. However, expecting literature to teach jurists legal techniques would not be sensible. Literary works of the March 12 period are specifically crucial for evaluating the impact of law on social life and intellectuals and the problems that come across in applying law within the framework of literary testimonies. The events that took place with the March 12 Memorandum do not bear all the aspects of a typical military coup. During the March 12 Period, in fact, the closure of all political parties and the dissolution of the parliament were not in question. However, martial law was invoked, and semi-military rule was practiced in the country. In this case, the increased military influence on the National Security Council and, thus, on governmental actions is observable. The constitutional amendments of the March 12 Period led to quite extensive changes in the 1961 Constitution, transforming the regime of limitation of fundamental rights and freedoms and the powers and duties of autonomous institutions, all set out in the 1961 Constitution, as well as the relations of military powers with the government and the judiciary. This article analyses torture testimonies, the purpose and function of law, and the effects of political violence on law within the framework of March 12 novels. Literature played a crucial function in Turkish intellectual life since Turkish universities were not in a condition to flourish freedom of thought and expression for many years. Therefore, addressing the torture testimonies, the criticism of the law in the context of class struggle, and the problems that emerged with political violence during the March 12 period requires centering on literary works. The deterioration of the balance between freedom and security due to the widespread acts of violence during the March 12 Period eliminated the possibility of discussing the law based on principles. Torture and inhuman treatment were widely used in the fight against left-wing armed terrorist organizations during the March 12 Period. The devastation and psychological effects of inhuman treatment on the individuals were depicted in the novels of this era. Public indifference to allegations of torture has delayed for many years the organized pursuit of these allegations and the raising of a loud public voice against acts of torture and ill-treatment. The 12 March novels widely covered the questioning of the purpose and function of the law as well. In the March 12 novels,

the law was accused of functioning in favor of the owners of power and capital. The most prominent reason for left-wing figures to contemplate over revolution during this era was the perception that the law was organized in favor of capital and against the people. After the 1960 Coup, the relationship between capital and power, incentives and economic growth strengthened the relationship between law and power. Finally, the relationship between political violence and law can be seen in the novels of March 12. Idealized revolutionism was replaced by self-criticism with the coup d'état of March 12 and the following executions, persecutions, and arrests. The adoption of violence as a tool in politics, the transformation in leftist thought, and the motivation for violence on the right can be observed in the novels. The novels of March 12, as part of witness literature, shed light on the effects of the authoritarian prioritization of state security over fundamental rights and freedoms and the legal mentality of the period.

GİRİŞ

Türk ekonomisinin ve şehirlerinin geliştiği, siyasi yelpazenin genişlediği 1970'li yıllar bir askeri müdahale ile başladı. Bu müdahalenin neticesinde gerçekleştirilen cezai takibatlar, sorgular, işkenceler, yasaklar bir dönemin ruhunu yansıtmaya açısından önemlidir. Edebiyata konu olan hâliyle bir dönemin zihniyetini anlama çabası, hukukta ve kültürdeki değişimlere dair işaretler barındırmaktadır¹. 12 Mart Dönemi'ni öncesinden ayıran husus, daha evvel Türkiye'de devlet eliyle bu denli kitlesel bir takibat başlatılmamış olmasıdır. Elbette Cumhuriyet'in ilk dönemleri veya 1960 Darbesi sonrasında çok sanıklı yargılamalar yapılmıştır. Ancak yaygınlığı, etkilenen kişi sayısı ve etkisi bakımından 12 Mart Dönemi takibatları geçmişten ayrılmaktadır.

Hukuktaki değişimleri edebi metinler üzerinden takip etmenin ehemmiyetine ayrıca değinmek gerekir. Türk hukukunda hukukçular, kamu hukuku perspektifi ile hukuk değişimine yaklaşırken 12 Mart Dönemi'ni, siyasi pozisyonların anayasa ile olan ilişkisi ve demokratikleşme bağlamında incelemişlerdir. Darbelerle birlikte en ağır hasarı alan kurumlar olmasının yanı sıra; hukuk fakültelerinin darbe sonrası atmosferde, anayasa ve yasa hazırlıklarında öncü rol oynamaları da gözden kaçırılmamalıdır².

¹ Murat Belge, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2012, s. 638.

² 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Tarık Zafer Tunaya; 1982 Anayasası'nın hazırlanmasında Orhan Aldıkaçtı, Turgut Tan gibi öncü hukukçuların görev aldığı hatırdı tutulmalıdır. <Cilt4.pdf (tmm.gov.tr)> Erişim Tarihi 12 Nisan 2023.

Türk hukuk fakültelerinde uzun yıllar, çoğulculuğun sağlanamadığı, akademik istihdama ilişkin pek çok mesele ile karşılaşıldığı ifade edilebilir³. Türkiye’de üniversiteler, siyasal iktidara ve topluma karşı bağımsız olma ve özerkliklerini kazanma konusunda kifayet edemediğinden özellikle şehirli entelektüeller üniversite dışı kamusal alanda varlığını sürdürmüşlerdir⁴. 12 Mart Dönemi hukuk eserlerinde işlenmiş olsa da; hukukun kültürel görünümünü incelemek amacıyla başka veri kaynaklarına başvurmanın gerekli olduğu düşünülmüştür.

Türk edebiyatında edebi eserlerin yapısına dair eleştirilerde diğer dillerdeki örneklerine nazaran roman türlerinin entelektüel vasfının zayıflığından yakınılmaktadır. Cemil Meriç, Tanpınar’ın Türk Romanının diğer dillerdeki örneklerine nazaran zayıf kalmasını diğer alanlarda birikim eksikliğine, düşünce hürriyetinin yokluğuna ve düşünce hayatının gazetelerde yürütülmesine bağlamasını haklı bulmaktadır⁵. Türk Romanı karşılaştırmalı dillerdeki edebi örneklerden zayıf kalsa da bize ait olanı anlattığı için önemlidir. Bu sebeple Tanpınar, en faydalı olanın bizzat romanlarımızın ve romancılarımızın üstünde konuşmak olduğuna inandığını belirtmektedir⁶.

Edebi tenkitler saklı tutularak ifade edilebilir ki romanların tarihi hafızamızı mühürlemesinin yanında Türk entelijansiyası için ayrı bir önemi vardır⁷. Türk üniversitelerinin kurumsallaşmasında görülen dalgalı seyir, hukuka dair entelektüel kavrayışın edebiyat sahasından hareketle takip edilmesin gerekli kılmaktadır. Türkiye’nin sosyal, siyasal ve ekonomik değişimi, akademik eserler bağlamında incelendiğinde hukuki gerçeklik ve sosyal

³ Akademik istihdama getirilen eleştiriler için bkz. Kemal Gözler, “Hukuk Eğitiminde Arz ve Talep”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 24, 2008, s.175-194, < www.anayasa.gen.tr/arz-talep > Erişim Tarihi 12 Nisan 2023

⁴ Akademik aklın Türkiye’deki görünümüne dair eleştiri İnam tarafından dile getirilmiştir. Ahmet İnam, “Akademisyen mi, Ak- Adam- İsyen mi?”, *Doğu Batı Dergisi*, 7, 1999, s. 155.

⁵ Cemil Meriç, *Kırk Ambar Cilt 1*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, 2008, s. 326.

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 2. Bası, Dergah Yayınları, 1977, s. 52.

⁷ “Her edebî eser sosyal bir olaydır. Ferdin eseridir, ama ferdin içtimaî eseri. Edebî eserin ana özelliği, kişiyle toplum arasında bir bildirişim (“communication”) aracı olmasıdır. Sosyolog Hirn’ün “püblük’siz sanat olmaz” sözü ile Tolstoy’un “sanat bir dildir” yargısı aynı hakikatin ifadesi. Her kitapta iki insan var: yazar ve okuyucu; fert olarak değil, maşerî bir varlık olarak okuyucu. Edebiyat eseri yazarın düşüncesini okuyucuya ulaştırır. Ama unutmayalım ki eserde daha önce vardır bu okuyucu. Yazar, belli bir okuyucuya seslenir, söyleyeceklerini ona göre seçer ve ayarlar. Yazmak, bir davete icabet etmektir. Eseri okuyucu ısmarlar, farkında olmadan ısmarlar. Yazarın amacı sükse değildir her zaman, idealist yazarlar da vardır, şöhrete aldırış etmezler.” Meriç, s. 448-449.

dinamikler arasındaki ilişkilere yönelik anlamlandırma eksikliği yaşanabilir. Ancak edebiyat eserlerinde bu kopukluğun yerini fikri devamlılığın aldığı söylenebilir.

Edebiyat, Türkiye'nin sorunlarının etraflıca tartışıldığı, görece fikri derinlik ve çeşitlilik barındıran bir sahadır. Bu sebeple hukuk zihniyetinin ve kültür değişiminin edebiyat dışarda tutularak incelenebilmesi mümkün değildir. 12 Mart Dönemi'nin romanları, Türk hukuk tarihinin özel bir zaman dilimini anlatmaktadır. Edebi olarak güçlü olmalarının yanında, yaşanan olaylar içerisinde aktif olarak yer alan veya bunlara bizzat tanıklık eden kişilerin kaleme alması bu dönem romanlarının önemini artırmaktadır. 12 Mart, bir darbe dönemi olması sebebiyle hukukun sert yönünün toplumda hissedildiği zamanlardır. Yükselen sol hareketin gençlik liderleri idam edilmiş, çatışmada öldürülmüş, diğerleri topluca hapse mahkûm edilmiştir. Sol literatür açısından bu hayal kırıklığı ve yenilmişlik hissini ağır bastığı bir dönemde hukuk, devlet, cebir ve hukuk adamlarına dair romanlardaki çözümlemeler bir dönemin tanıklığı için oldukça mühimdir. Tanpınar, Müslüman şarkın psikolojiyi pek az tanıdığını belirterek, bu durumu sanatın bazı yönlerinin gelişmemesine sebep olarak göstermektedir. 12 Mart edebiyatı bu bakımdan diğer romanlardan ayrılarak psikolojik öğeleri fazlaca işlemiş, böylece insanı merkezde tutarak olayları aktarabilmiştir⁸.

İnsan hakları ve hak arama kurumlarının geldiği noktada Türk hukukunun geçmişle arasında önemli mesafe kat ettiği her zaman dile getirilir. Bu mesafenin ölçümünde esas alınacak değerler kişisel tecrübelerden başka edebi eserlerin tanıklığıyla belirlenebilir. Tanıklık edebiyatı dünyada yaşanan hukuk ihlallerinin eleştirisi ve kaydı için vazgeçilmezdir⁹. Türk hukukunu ve siyasetini derinden etkileyen 12 Mart Dönemi edebiyatı, yasanın adillliğini, hayatın içinde bulunan adaletsizliği, çatışmaları ve haksızlıkları bizlere anlatmaktadır. Bu duruma sebep olan önemli hususlardan birisi, 12 Mart Dönemi'nin pek çok kesimi etkilemekle birlikte entelektüeller üzerindeki tesirinin son derece yüksek olmasıdır¹⁰.

Sanat eseri, kimi zaman sanatın dışındaki disiplinlere konu olabilir.

⁸ Tanpınar, s. 58-59.

⁹ Kıvılcım Turanlı Yücel, "Edebiyatın İyi ve Kötü Tanıklığı", Cemal Bali Akal, Yalçın Tosun (Ed.), *Edebiyat Hukuk ve Sair Tuhaflıklar*, Dost Kitabevi, 2015, s. 145 v.d.

¹⁰ Sina Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, 6. Baskı, 2000, s. 261.

Esasında sanat eserinden teorik ve tarih bilgisi vermesi veya doğrulanabilir hukuk bilgisi vermesi beklenemez. Sanat eseri bu bilgi türlerini kullanarak aslında hiçbir disiplinin yapamadığını yapar ve teorik bilgiyi hayatla pekiştirir¹¹. 12 Mart Dönemi'ne, ajitasyon ve propaganda yönüyle değil, güçlü edebî niteliğiyle Türk edebiyatında müstesna bir yer edinen 12 Mart romanlarından bakmak, hukuktaki değişimi edebî yaklaşımlardan hareketle kavramaya imkan sağlayacaktır.

12 Mart romanlarını hukuk için mühim kılan unsurların başında Belge'nin ifade ettiği üzere, meselenin içinde olan sanatçılar tarafından kaleme alınması gelmektedir. 12 Mart Dönemi, toplu tutuklamalarında hapse giren, hapse girmese de dönemin atmosferini yakından müşahede eden yazarların anlattıkları, hukukun işlediği sahada yaşananların gerçeklikle olan bağını kuvvetlendirmektedir¹². 12 Mart Dönemi romanları denince pek çok eserden söz edilebilir¹³. Bu eserlerin hemen hepsinde hukuka dair bir tartışma alanı görülebilir. Çalışmada, özellikle döneme yakından tanıklık eden ve politik çekişmelerin içerisinde konumlanan kadın yazarlar özelinde inceleme yapılmıştır. Çalışmaya konu olan eserler, Füzuran'ın *47'liler*, Sevgi Soysal'ın *Şafak* ve *Yenişehir 'de Bir Öğle Vakti*, Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düşün Gecesi* ile Emine Işınsoy'un *Sanıcı* adlı romanlarıdır. Kadın yazarlar, diğer 12 Mart Dönemi edebiyatçıları gibi, 12 Mart Dönemi'nde aktif olarak siyasi hareketin içerisinde yer almış, entelektüel çevreleri ile Türkiye'nin dönüşüm çağını eserlerinde işlemişlerdir¹⁴.

12 Mart edebiyatında dikkat çeken ölçüde kadın yazarların ağırlığı söz konusudur. Kanaatimizce kadın yazarlarca kaleme alınan edebî eserlerinin sayıca ve nitelikçe ağırlık kazanmalarının belirli sebepleri vardır. İlki, kadınların kitleleşen siyasi örgütlenme içerisinde aktif rol almalarıdır. Bu anlamda, kadın duyarlılığı ve aktif politik aktör olarak kadınların görünür olması edebî ortamda kadın anlatılarının gelişmesine imkân sağlamıştır.

Kadın yazarların edebî eserlerinin ehemmiyet kazanmasını sağlayan

¹¹ Murat Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 1998, s. 114.

¹² İçerdekiler, dışardakiler metaforu bağlamında yaptığı değerlendirme için bkz. Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s. 115.

¹³ Erdal Öz, *Yaralımsın* (1974); Çetin Altan, *Bir Avuç Gökyüzü* (1974); Füzuran, *47'liler* (1974); Tarık Dursun K., *Gün Doğdu* (1974); Sevgi Soysal, *Şafak* (1975); Samim Kocagöz, *Tartışma* (1976); Adalet Ağaoğlu, *Bir Düşün Gecesi* (1979), Emine Işınsoy, *Sanıcı* (1974), Melih Cevdet Anday *İsa'nın Güncesi*...

¹⁴ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* 3, 19. Baskı, İletişim Yayınları, 2018, s. 13.

ikinci bir unsur ise politik atmosferde kadınların özneliğini anlatma becerileridir. İdeolojik gruplaşmaların keskin, eylemlerin sert olduğu bir atmosferde kadınların olaylar karşısında hisleri, büyük anlatıların içerisinde insana dair meseleleri incelemeleri 12 Mart romanları içerisinde dönem atmosferini gayet sarıh biçimde aktarmalarını sağlamıştır. Edebi olarak ideolojik örgütlenmelerin içerisinde insan portrelerini gerçekçi biçimde, düşünsel ve eylemsel gelgitlerle aksettirmeleri, özellikle ideolojik tartışmaları kahramanların psikolojik tahlilleri ile birlikte işlemeleri etkileyicidir.

Bu romanlar bağlamında incelenecek başlıklar ise dönemin atmosferinde yaşanan üç meseleye odaklanmıştır. 12 Mart Dönemi hukuk uygulamasında en dikkat çekici husus, şiddetin kitleselleşmesi ve yaygınlaşmasıdır. Öncelikle değinilmesi gereken husus örgütlü suçlarla mücadele kapsamında devletin kolluk ve istihbarat görevlilerinin sistematik olarak işkenceye varan kötü muameleyi terörle mücadele biçimi olarak uygulamasıdır. Nitekim, devlet görevlilerinin sistematik işkence eylemleri, 1970-1980 arası devam etmiş, 12 Eylül rejiminde ise ideolojik tutumu ayırt edilmeksizin tüm mahpuslara uygulanmıştır. İşkence ve kötü muamele ile hukuki olarak mücadele edilmesi, bir yöntem olarak terk edilmesi 2000'li yıllardan sonra mümkün olmuştur. Bununla birlikte, 12 Mart Dönemi romanlarında işkence ve kötü muamele fiillerinin tema olarak işlenmesi, bu hususta yaygınlığı ve yatkınlığı gözler önüne sermektedir. Bu itibarla, işkence ve kötü muamele, uzun yıllar kamu görevlileri ve işkenceye uğrayanlar arasında mesele olarak kalmış, AİHM içtihatları ve uluslararası normların kabulüyle önlenmesi gereken insanlık dışı suç kapsamında görülmüştür. 12 Mart Dönemi'nde uygulanan işkence ve kötü muamele fiilleri hukukçulara nazaran edebiyatçılar tarafından işlenmiştir.

Yaygınlaşan şiddet olayları hakkında değinilmesi gereken ikinci mesele ideolojik gruplar arasında veya örgüt içi mücadelelerde kullanılan şiddettir. Burada esas olarak devrim metoduyla iktidarı değiştirmek isteyen grupların şiddeti bir siyaset aracı olarak görmeleri, örgüt içi kopmaları ihanet olarak değerlendirmeleri, şiddetin yaygınlaşmasını ve siyasi zeminin fikirler çerçevesinde değil eylem çerçevesinde ilerlemesini zaruri kılmıştır. Yaygın şiddet hareketlerinin sonucunda barışçıl ortam kaybolmuş, aradan geçen zaman zarfında iyileşme olmaması 12 Eylül Darbesi'nin gerekçelerinden biri olarak gösterilmiştir.

İkinci olarak bizatihi hukuk sistemine getirilen eleştirilere değinmek gerekir. 12 Mart Dönemi'nde, bir tarafta sol diğer tarafta sağ gruplar, siyasi etki uyandırmak amacıyla faaliyet yürütmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin

kuruluşundan itibaren, hukuk müesseselerine yüklediği anlam, halkın medeni memleketlere yaşar hayata sürmesine imkân sağlamasıdır. Özellikle sol düşüncede, Cumhuriyet'in emperyalizme karşı duruşu benimsenmiş, bu sebeple hukuka yüklenen araçsal anlamın değişmesi gerektiği savunulmuştur. Kanunların amacı, işlevi, sınıf mücadelesindeki yeri, devletin kanunların uygulanmasındaki rolü, hukukçulara dair tartışmalar, sol düşünce içerisinde yoğun şekilde ortaya konulmuştur. Bu tartışmaların iz düşümü edebi eserlerde de görülmektedir.

Son olarak hukuk ve devlet sisteminin tamamen dönüşümünü amaçlayan hareketlerin şiddeti politik bir araç olarak görmeleri sonucu oluşan sosyal ve siyasi durumun ortaya çıkardığı hayal kırıklığı, bireyler üzerindeki psikolojik etkileri ve hukukun dönüşümüne olan etkileri incelenmek istenmiştir. 12 Mart Dönemi'nde ordu içerisinde var olan yapılarla Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal ve yasal düzenini değiştirme amacını hayata geçirmeye çalışan bir dizi eylem devlet güçlerince bastırılmıştır. Bu sırada gelişen tutuklama ve şiddet dalgası, devrin olayları içerisindeki aktörlerde radikallikten pesimistliğe giden bir yol açmıştır. Bu itibarla yaşanan hayal kırıklığı, hukukun değerlendirilmesi, dönüşümü, demokratik ortamda siyasi mücadele olgunluğuna dair endişelerin kaybolmasına sebep olmuştur. Neticede, Tanzimat Dönemi'nden itibaren hukuka dair tartışmaların belirli bir seviyede görüldüğü Türkiye'de entelektüellerin sosyal, siyasi ve hukuki meselelerde sağduyulu değerlendirmelerinin akim kalmasının nedenlerine dair çözümlenmeler 12 Mart romanlarında görülebilecektir.

I. EDEBİYAT VE HUKUK İLİŞKİSİ

Edebiyat, dönem tanıklığı, birey iktidar ilişkilerine doğrulttuğu perspektifle pozitif hukuktan farklı olarak kültürün hukukla ilişkisini yansıtmaktadır. Hukukçular için edebiyat okumalarında listenin üst sıralarında yer alan eserler, kurmaca bir dünyada modern hukuk ve birey ilişkisini konu edinmektedir.

Romanların gelişen bir tür olarak edebiyat sahnesinde yerini almasıyla ulus devlet, modern anayasacılık ve hukukun gelişimi arasındaki eş anlılık dikkate değer. Akal'ın ifade ettiği üzere esasında hukuk, bir kurgu türüdür. Hukuki kişilik, egemenlik, birey ve iktidar ilişkisi gibi hukukun temel kavramları bir kurgunun kabulü neticesinde anlam kazanırlar¹⁵. İnsanın yeni

¹⁵ Cemal Bali Akal, "Kurgu ve Hukuk", Cemal Bali Akal, Yalçın Tosun (Ed.), *Edebiyat Hukuk ve Sair Tuhaflıklar*, Dost Kitabevi, 2015, s. 76.

bir anlatı inşa edebildiği seküler hukuk sistemi ile alternatif gerçeklik olarak tasarladığı roman, modern bireyin devlet ve hukuk eliyle oluşturulan yeni düzendeki yerini (veya yersiz yurtsuzluğunu) anlatan bir tür olarak gelişmiştir.

Dünya çapında klasik romanların hukuk gözüyle okunması, hukukun gelişimine dair önemli fikirler verecektir. Hukukun temel sorusu ile felsefe ve sanatın sorularının keşiştiği yerde eserin türü ne olursa olsun muhataplarının imgeleminde sedasını bulacaktır. Edebi eserler, hukukçular tarafından yazılmış olsa dahi, hukuku da içeren her şeyden önce edebi eser olan ve sayısız yoruma kapı açan metinlerdir¹⁶.

Anlatım tekniği olarak imgelem gücü sayesinde edebiyat, özellikle ifade özgürlüğünün sınırlandırıldığı zamanlarda toplum ve iktidarın hassas olduğu meseleleri aktarmak bakımından, önemli bir kaynaktır. Edebiyat, görünen gerçekliğin okuyucunun imgeleminde yeniden yaratılması, karakterler ve olayların yazarın anlatımıyla mühürlenmesidir. Okuyucu bu sanat faaliyetine katılarak yazarın dünyasındaki karakterleri kendi imgeleminde tekrar oluşturur. Yazar kadar değilse de, tahayyül etme, dikkat kesbetme ve önem verme noktasında özgür olan okur, eserin adeta yeniden yaratıcısıdır.

Edebiyatın hukuk için önemi, sanatçının yüksek bir kültürel gözlemlerle insan ilişkilerini, iktidarı, toplumu okuyucuya sunabilmesidir. Bu sebeple felsefe metinleri gibi, hukuk ve insana dair soruların çoğaltılmasında, cevapların aranmasında başvuru metinlerdir. 20'nci yüzyıldan itibaren hukukçular için edebi metinler listelerinin yapılmasına sebep olan, esasında edebî metinlerin hukukçunun ufkunu genişleterek kişileri ve olayları farklı boyutlarda değerlendirebilmesine yardımcı olmasıdır¹⁷. Holmes'un ifade ettiği üzere, hukuk yaşamının özü mantığa değil deneyime dayanır. Hukukçu, kararını, sosyal hareketleri gözlemleyerek ve deneyimiyle harmanlayarak vermektedir¹⁸.

Hukuk, tıpkı aşk ve ihtiras gibi insanın toplumsal doğasının değişmeyen

¹⁶ Akal, bu sözleri Kafka'nın "Dava" adlı eseri için kaleme aldığı yazıda dile getirmiştir. Cemal Bali Akal, *Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu*, 1. Baskı, Dost Kitabevi, 2014, s. 61.

¹⁷ Martin Škop, "Law and Literature – a Meaningful Connection", *Filozofia Publicznai Edukacja Demokratyczna* 4(1), 2015, s. 12.

¹⁸ Wendy Nicole Duong, "Law is Law And Art is Art And Shall The Two Ever Meet? — Law And Literature: The Comparative Creative Processes", *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, 15(1), s. 7.

bir yönüdür¹⁹. Böyle olması sebebiyle edebiyatın her zaman konusu olmaktadır. Bununla birlikte hukuktaki edebiyatın hukukçulara hukuk tekniği belletmesini beklemek anlamsızdır. Pound'a göre edebi metinlerin bağlamsal ele alınışı ve yorumlamadaki teknikler hukukçuya yorum konusunda yeni yollar gösterebilecektir²⁰. Bu sebeple çalışmada, hukukun gelişim ve değişimini izlemek, hukukun sistem ve uygulayıcılarına getirilen eleştirileri görmek amacıyla edebiyatın hukukla ilgisi ele alınmaktadır.

Türk romanı, modernleşen Türkiye'de bireyin iktidarla olan ilişkisini, toplumun değişimini izleyebileceğimiz kaynaklardandır. 1970 dönemi romanı, diğer sanat dallarından farklı olarak, anlamın kapalı olmaması, anlatıcının gücünün metinde yer alması sebebiyle anlatılmak istenilen meselelerin başka yönlerine dikkat çekebilmektedir. Resim ve şiir hukukun anlatılması açısından kapalı anlamlar ihtiva etmektedir. 1970'ler sineması anlatım tekniği ve konuların sıkışmışlığı nedeniyle melodram havasından öte bir sunum vermekte güçlük çekmektedir. Edebi metinlerin izinde 1970'ler hukuk zihniyetinin çözümlenmesinin sebebi Türkiye'nin ağır ideolojik buhranlar yaşadığı çağın başında edebiyatçıların bu meselelere kulak kabartmasıdır.

II. 12 MART DÖNEMİ'NDE HUKUKUN GÖRÜNÜMÜ

12 Mart Dönemi, hukuk tarihimizin müstesna yerindedir. 68 kuşağının sol bir darbe hazırlığında olan cunta tarafından sokaklarda örgütlenerek eylemler yapmaya, bununla yetinmeyip silahlı mücadele söylemi ile terör eylemlerinde bulunmaya teşvik edilmeleri Türkiye tarihinin kırılma anlarından biridir. 12 Mart'ta, 9 Mart sol cuntası tasfiye edilmiş, bununla birlikte tehlikeyi bertaraf edemeyen hükümet askerler tarafından istifaya zorlanmıştır²¹. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden Nihat Erim hükümeti kurulmuş, sol terör örgütleriyle mücadele edilmiştir²².

¹⁹ "Richard A. Posner, Law and Literature: A Relation Reargued", *Virginia Law Review*, 72(8), 1986, s. 1356.

²⁰ Posner, 1359-1360

²¹ Sol cuntanın darbe hazırlığının anlatımı için bkz. Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi II*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, 2013, s. 192 v.d.

²² Erim'in muhalefette iken öğrenci olaylarını hükümetin baskısına karşı öfke olarak yorumlaması Demirel'in tepkisini çekmişti. Nihat Erim darbe sonrası Başbakanlık koltuğuna oturduğunda anarşiye izin vermeyeceğini, ihtilal, devrim diyen zihniyete devletin boynunu uzatmayacağını, seni öldürürüm tehdidi içinde olanları önce davranarak öldüreceğini ve bunun şakasının olmadığını dile getirmiştir. Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi*, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 242.

12 Mart Dönemi'nde, 9 Mart cuntasının bileşenlerinin çözülmesi amacıyla yapılan sert müdahaleler sol içi bölünmeleri, sorgulamaları ve fraksiyonları beraberinde getirmiştir. Milli Demokratik Devrimciler'in karşısında kesintisiz devrimi savunan Mahir Çayan ve arkadaşları, emperyalistlerle iş tutan devlet yönetimi ile demokratik yollarla mücadele edilemeyeceğinden bahisle silahlı mücadeleye başladığını duyurmuştur²³. Böylelikle demokratik imkanlar etrafında örgütlenmek yerine bazı sol gruplar radikalize olmuş, kurulan cephelerle silahlı mücadele ile devrimin yapılacağı zannına varılmıştır²⁴. Bunun karşılığında devlet otoritesi, varlığını sürdürmek ve sosyalist devrime geçit vermemek için çok sert müdahalelerde bulunmuştur.

12 Mart Muhtırası ile birlikte gerçekleşen hadiseler tipik bir askeri darbenin tüm yönlerini taşımamaktadır. 12 Mart Dönemi'nde esasında partilerin tasfiyesi ve parlamentonun feshedilmesi söz konusu değildir. Ancak ülke, sıkıyönetim ve yarı askeri idare ile yönetilmiştir²⁵. Bu durumda, askerlerin Milli Güvenlik Kurulu üzerinde ve dolayısıyla hükümet tasarruflarında etkisinin arttığı gözlenmektedir²⁶. Diğer taraftan yargının siyaset üzerindeki denetim işlevi sınırlandırılmış, yürütmenin güçlendiği anayasa değişiklikleri kabul edilmiştir. Ülkede “Devlet Güvenlik Mahkemeleri” ihdas edilerek, anarşinin önüne geçilmesi amaçlanmışsa da yargılamaların adil ve hukukiliği yönünde tereddütlerin artmasına sebep olmuştur²⁷. Bu itibarla Eroğul, 12 Mart Dönemini boğucu bir baskı düzeni olarak adlandırmaktadır²⁸.

²³ Tanıl Bora, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2017, s. 659 v.d.

²⁴ Alper, 1970'lerde sosyalist sol içerisinde radikalleşme eğilimlerinin arttığını, merkezin pasifizizmle suçlandığını ve kampüs solculuğunun küçümsenerek sol teorisinin silahlı gruplarla pratiğe geçtiğini belirtmektedir. Emin Alper, *Student Movement in Turkey From A Global Perspective 1960-1971*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009, s. 461.

²⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY Yayınları, 2012, s. 407.

²⁶ George S. Harris, “The Role of the Military in Turkey in the 1980s: Guardians or Decision-Makers?” Metin Heper, Ahmet Evin (Ed.), *State, Democracy and the Military in the 1980s*, WdeG, 1988, s. 187.

²⁷ Tanör, 2012, 414-418.

²⁸ Cem Eroğul, *Anatüzeve Giriş*, İmaj Kitabevi, 2016, s. 287. Eroğul, “Cemil E. Seçkin” mahlasıyla “La division de la gauche a favorisé la chute de la démocratie” (Solun bölünmüşlüğü demokrasinin çöküşüne katkıda bulunmuştur) başlıklı yazısını *Le Monde Diplomatique*'de yayınlamıştır. Yazının Türkiye'den gönderildiği anlaşılmasın diye mahlas kullanılmış ve yazarın Paris'te yaşadığı iddia edilmiştir. Yazıda Türk demokrasisinin akamete uğramasında sol siyasetin bölünmüşlüğünün etkisi tartışılmaktadır. Cem Eroğul, La division de la gauche a favorisé la chute de la démocratie, *Le Monde Diplomatique*, 3 Mart 1973,

Sancılı dönemlerin yeniden hatırlanmasının sebebi aslında Soğuk Savaş'ın sert ikliminde Türkiye'nin ideolojik ve siyasi kamplarının bölünmesi ve etkisinin devam etmesidir. Bugün dahi etkisini gösteren kamplaşma ve demokratik hukuk devleti ile ilişkiler, hukuka dair kültürel bakışla hatırlanmalıdır. 1970'ler ile günümüz hukuku arasında oldukça geniş makas olduğu açıktır. Planlı kalkınma ve devletçi ekonomiden serbest piyasaya geçilmesi, özel teşebbüslerin artması hukukun ekonomiyle birlikte geçirdiği dönüşümü göstermektedir. Öte yandan, sol özgürlükçü ütopya ile katı devletçi vesayet terk edilerek, insan hakları teorisi çerçevesinde özgürlüklerin korunması gerekliliği hukukta kabul edilmiştir. Akal'ın hukuk eğitimi ile ilgili sempozyumunda sunduğu bildiride 1970'lerden beri hukuk eğitiminin istikrarlı olarak muhafazakâr biçimde yürütüldüğünü ironik biçimde ifade ettiği²⁹ gibi tüm değişimlere rağmen Türkiye'de hukuka ve hukukçuya bakış, henüz toplumsal dinamiklerin yakaladığı ivmeden uzaktır.

1970'lerde sosyolojik dönüşüm, hukuk sahasında yeni arayışları zaruri kılmıştır. Uluslararası iş birliği ve ticaretin artması, bilgi kanallarının çeşitlenmesi toplumun değişimini hızlandırmıştır. Bununla birlikte özgürlüklerin genişletilmesi ve korunması bağlamında aynı değişimi gözlemlemek güçtür. En geniş özgürlüklerin düzenlendiği ifade edilen 1961 Anayasası'nın ülkemize uygun olmadığı vurgulanmaktadır³⁰. 12 Mart muhtırasını hoş karşılayanlar, 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük alanında görülen laubali ortamın tasfiyesinden memnun olmuştur³¹. Ayrıca çok partili hayatın silahlı kuvvetler denetiminde gerçekleştiği ifade edilmektedir³². Diğer taraftan 12 Mart sonrası uygulanan sıkıyönetim kapsamında 18 Mayıs- 17 Haziran arasında yaklaşık 2000 kişi tutuklanmıştır. Özgürlüğünden mahrum olanlar arasında dönemin ünlü anayasa hukukçuları ve siyaset bilimcileri yer almaktadır. Bunun yanı sıra siyasi temsil alanı Millî Nizam Partisi ve Türkiye İşçi Partisi kapatılmasıyla birlikte sınırlandırılmıştır³³.

cemerogul.files.wordpress.com/2012/04/diplomatik.pdf Erişim Tarihi 11 Mart 2024.

²⁹ Akal, *Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu*, s. 141- 142.

³⁰ Tanıl Bora, Y. Bülent Peker, Mithat Sancar, "Hakim İdeolojiler, Batı, Batılılaşma ve İnsan Hakları", Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınevi, 2007, s. 322.

³¹ Bayar, özgürlük azgınlığından şikayet etmektedir. Bora ve diğerleri, s. 322. Diğer taraftan 12 Mart Dönemi Başbakanı Nihat Erim bir siyasi gafla anayasanın bol geldiğini dile getirmiştir. Hale, s. 173.

³² Aldıkaçtı'dan aktaran; Bülent Tanör, *Anayasal Gelişme Tezleri*, 4. Baskı, 2018, s. 52-53.

³³ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, (Çev. Ahmet Fehmi), Hil

12 Mart Dönemi'nde anayasa değişiklikleri de büyük önem taşır. 1961 Anayasası'nda yapılan değişiklikler oldukça kapsamlı olup; değişikliklerin Anayasa'nın dörtte birlik bölümünü kapsamıştır. 1971-1973 değişiklikleri, 1961 Anayasası'nda düzenlenen temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırma rejimini, özerk kurumların yetki ve görevini, askeri güçlerin hükümet ve yargı ile ilişkilerini dönüştürmüştür³⁴. Soysal, bu dönüşümü ifade ettiği eserinde, 1971 ve 1973 yıllarında gerçekleşen anayasa değişiklikleriyle 1961 anayasal düzeninde elde edilen haklar ve özgürlüklerin, kurumlarla korunması rejiminin pasifize edilerek, yerleşik düzeni korumanın amaçlandığını ifade etmektedir³⁵. Bununla birlikte Hale, yapılan değişikliklerin anayasal düzende ortaya çıkan krizlere çözüm üretecek mahiyette olmamasını ileride karşılaşılabilecek yetki ve usul sorunlarının temel sebeplerinden birisi olarak göstermektedir³⁶.

12 Mart Dönemi'nde ortaya çıkan kültürel ve toplumsal sorunlara otoriter ve disiplinci bir tavırla yaklaşılmıştır³⁷. Bu durum politik şiddetin yükselmesine ve siyasette merkezden ziyade periferide kalan aşırı uçların güç kazanmasına sebep olmuştur³⁸. 12 Mart rejimi sonrası kurulan hükümetler, askeri muhtırayı hazırlayan güçlerle iş birliği içerisinde olmakla birlikte, demokratik temsil ve meşruiyet hususunda büyük sorunlar yaşamıştır. Tunaya'nın ifadesiyle hiçbir siyasi rejimle bağdaşmayan hükümet yapıları³⁹ oluşan krizlere çözüm bulmakta zorlanmıştır. Bu itibarla 12 Mart Dönemi'nin sosyal ve siyasi iklimine etkisinin yanında hukuk müesseseleri ve uygulamalarında ortaya çıkardığı dönüşüm, 12 Mart Dönemi romanlarında müşahede edilebilir⁴⁰.

Yayınları, 1. Baskı, 1996, s. 171-172.

³⁴ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, 11. Baskı, 1997, s. 77-82.

³⁵ Soysal, 1997, s. 82.

³⁶ Hale, s. 173.

³⁷ Hale, s. 181.

³⁸ Dönemin eleştirisi için bkz. Hale, s. 183.

³⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, 1975, s. 265.

⁴⁰ "Türk romanlarında gerçek anlamda politik türe dahil edilebilecek örneklerin ortaya çıkışının miladı 12 Mart'tır. O zamana dek görülmedik bir baskı ve şiddeti içeren bu siyasi tarih, romanların, öykülerin, şiirin ve müziğin içerisine yerleşiverdi." Ömer Türkeş, "Solun Romani", Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınevi, 2008, s. 1060.

III. 12 MART EDEBİYATI'NDA HUKUK

A. Ana Tema Olarak İşkence Tanıklığı

İşkence ve kötü muamele uzun yıllar mahpusların disiplininin sağlanması, cezalandırılmasının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Yine de Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk yıllarında mahpuslara sistematik kötü muamelenin yaygın olarak görülmediği, ilerleyen zamanlarda rejimin kendisini tehlikede hissetmesiyle sistematik kötü muamele ve işkence tanıklıklarına daha fazla rastlandığı söylenebilir. 1944 olaylarında, 1950'lerin mahpusluk anılarında, Yassıada'da yapılan yargılamaların tümünde sistematik işkence ve kötü muamele örnekleri görülmüştür.

12 Mart Dönemi tutuklamalarında ise işkence ve kötü muamelenin farklı bir görünüme kavuştuğu söylenebilir. Foucault, geleneksel işkence metotlarını işkencecinin profesyonelliği ile tasvir etmektedir. İşkenceci, kişisel hınc veya öfke ile değil cezalandırmanın bir parçası olan işkenceyi duygusuz ve profesyonel şekilde icra etmektedir. İşkence edilen kişinin ölmemesi ve idam edilemeyecek noktaya getirilmemesi gerekmektedir⁴¹.

12 Mart işkencelerini önceki kötü muamele örneklerinden ayıran en önemli özelliği sistematik ve profesyonel olmasıdır⁴². Sol terör örgütlerinin kapalı örgüt yapısı, örgüt faaliyetlerine ilişkin bilgi almada örgüt üyelerinin yegâne kaynak olarak görülmesine sebep olmuş, insanlık dışı muamelelerle örgüt üyelerinden bilgi almak bir yöntem olarak benimsenmiştir. Burada işkence yapanın profesyonelliği karşısında işkenceye uğrayan kişinin örgütsel bağı ve işkence karşısındaki tutumu şiddetin dozunu belirlemektedir⁴³.

İşkencenin faileri, sol terör örgütü üyelerinin aralarında bağlarını çözmeyi ve böylece örgütlerin zayıflamasını hedeflemiştir. Bununla birlikte izlenen sert yöntemler, sol örgütler içerisinde faaliyet gösteren kişilerin halkın vicdanında devlet gadrine uğramış gençler olarak yer almalarına sebep olmuştur. Nitekim, 1974 yılında 1803 sayılı Cumhuriyet'in 50'nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun'un 5'inci maddesinde bazı suçların kapsam dışında bırakılması Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya usul bakımından aykırı bulunmuştur⁴⁴. Böylelikle sol

⁴¹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 6. Baskı, İmge Kitabevi, 2015, s. 50.

⁴² Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s. 127-128.

⁴³ Sevgi Soysal, *Şafak*, Bilgi Yayınevi, 1980, s. 116.

⁴⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas 1974/34, Karar 1974/50, Karar Tarihi: 21/1/1975.

örgüt faaliyetleri kapsamında suçlu bulunan kişiler, terör örgütü üyesi olarak girdikleri hapisshaneden kamuoyunca “talihsiz gençler” şeklinde adlandırılarak çıkmışlardır. 12 Mart Dönemi, büyük umutlarla başlayan devrim hareketinin ileri kolda yer alan gençlerin ölümüyle, diğer siyasi ve askeri destekçilerin hayatlarına devam etmesiyle sonuçlanmıştır.

1971 darbesi sonrası yapılan tutuklamalar, solcu gençlerin idamı ve operasyonlarda ölü ele geçirilmesi ile birlikte, halkta genel af beklentisini artırmıştır. Nitekim çıkan af ile birlikte halkın devlet şiddetine uğrayan devrimcilere sempatisi artmıştır. Ayrıca propaganda ve örgütlenme motivasyonunda artış görülmektedir. Anarşi ve şiddet ortamının artması ile birlikte işkence ve kötü muamelede kullanılan yöntemler, örgüt mensuplarınca benimsenmiş, iç hesaplaşma ve düşmanı yıldırma amacıyla silahlı örgütler tarafından kullanılmıştır.

İşkencelerden mustarip olan yalnızca solcular değildir. Sol devrimci güçlerin örgüt içi infazlarının yanı sıra sağcı gençlere yaptığı işkence ve eziyetlere değinilmelidir. Dursun Önkuzu'nun ciğerleri patlatılarak öldürülmesi⁴⁵, kaçırılan İsrail konsolosunun öldürülmesi eylemleri solun “devrimci şiddet” olarak romantikleştirdiği şiddet hareketlerinin yaygınlığını göstermektedir. Sol düşüncenin şiddet ile olan ilişkisinin dürüstçe sorgulanmaması etnik ayrılcı Marksist-Leninist terör örgütlerinin eylemlerini gerekçelendirme ve anlaşılır kılma hususunda destek sağlamaktadır. Bu durum devrim romantizmine kapılan zihinlerin şiddetin kamusal alandan dışlanarak demokratik bileşenlerle siyaset yapılmasına dair sorgulama yapmasına imkân sağlamamaktadır. Tersine, “devrim” adı altında şiddetin en vahşi gösterileri sergilenmekte ve meşrulaştırılmaktadır⁴⁶.

Devletin resmi görevlilerinin kötü muamelesinin yanında illegal sol örgütlerin içerisinde kötü muamele örnekleri görülmektedir. Sol örgütlerin örgüt içi illegal yapılanmaları polis veya istihbarat sızmalarına karşı tedbirli olunmasını gerektirmektedir. Nitekim sol hareketin önde gelen isimlerinden Gün Zileli, bu olaylara pek az şahitlik ettiğini ancak daha sonra özellikle kadın mensuplara karşı yapılan kötü muamelelerden haberdar olduğunu ifade

⁴⁵ Emine İşınsu'nun *Sanıcı* romanının konusu, Dursun Önkuzu'nun katledilmesinden evvel başından geçen hadiseler ve dönemin politik iklimidir.

⁴⁶ 1974 sonrası şiddet hareketinin yaygınlaştığını Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürüldüğü operasyonda tek sağ kurtulan Ertuğrul Kürkçü de ifade etmektedir. Ertuğrul Kürkçü, Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınevi, 2008, s. 508.

etmiştir⁴⁷.

12 Mart işkenceleri sadistçe bir uygulamadan ötedir. Devrimcilerin devrim bilinciyle oluşturdukları “devrimci konuşmaz” gibi söylemleri kırmak, örgütsel motivasyonu azaltmak amacıyla yapılmaktadır. İşkence ve işkenceci arasındaki bağ, sadizmden öte örgütsel bağın çözülmesi amacını taşımaktadır. Soysal’ın *Şafak* romanında belirttiği üzere işkence, sol örgütler içerisinde yer alan kişilerin hazırlıksız olduğu bir eylem türüdür. Ölmek, mesela çokça zikredilen ve kabul edilen bir olayken; işkence, tasavvur edilememiş, hesaplanamamış, öğrenilememiştir⁴⁸. Yaygın ve sistematik şiddet sarmalında işkence ve kötü muamele olağan bir tedbir, sorgulama yöntemi, hatta cezalandırma aracı olarak görülmektedir. *Şafak* romanında işkencenin ağırlığından bahsedilirken devrimci bir gencin ölümü dahi göze almasına rağmen işkenceyi göz ardı edışı betimlenmektedir. İşkence tahayyül edilemez boyuttadır ve maruz kalan tarafından hesap edilebilir bir olgu değildir⁴⁹.

Soysal, dönemin “işkenceci” profilini *Şafak* romanında işlemektedir. İnsanlık dışı eylemlerin failleri olmalarının yanı sıra günlük yaşantılarında sıradan insanlar olan memurlar, üstlerinden aldıkları emirleri yerine getiren kişi konumundadır⁵⁰. Arendt’in *Kötülüğün Sıradanlığı*’nda işlediği biçimde işkenceci memurlar sıradan hayat yaşayan, amirlerinin emirlerini yerine getiren kişilerdir⁵¹. Acaba bu kişilerin sorumluluğundan bahsetmek mümkün müdür? Günümüz şartlarında bu soruya içtenlikle “elbette” yanıtını verebiliriz. Soysal’ın meseleyi tüm soğukkanlılıkla bir öfkeden ziyade sorumluluk temelinde insan manzarası çerçevesinde aktarması onun edebi derinliğini göstermektedir.

⁴⁷ Gün Zileli, *Havariler (1972-1983)*, 7. Baskı, 2011, s. 329.

⁴⁸ Sevgi Soysal, *Şafak*, s 22.

⁴⁹ Sevgi Soysal, *Şafak*, 23.

⁵⁰ Çimen Günay Erkol, *Yaralı Erkekler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke*, 1. Baskı, Ayizi Kitap, 2019, s. 164.

⁵¹ Arendt, bir sanık olarak Adolf Eichman’ın portresini anlatırken esasında sistemli kötülüğün içerisinde failerin sorumluluğuna dair sorgulamalar yapmaktadır. “Nazi Almanyasında **kötülük, insanların görür görmez kötülük olduğunu anlamalarını sağlayan bir niteliğini -baştan çıkancılığını kaybetmişti**. Muhtemelen pek çok Alman ve pek çok Nazi, ezici bir çoğunluk, cinayet işlememenin, soygunculuk yapmamanın, o zamanki komşularını makus talihleriyle baş başa bırakmamanın (pek çoğu her ne kadar işin dehşet verici ayrıntılarından haberdar olmasa da, Yahudilerin makus talihlerinin kucağına gönderildiğini elbette gayet iyi biliyorlardı çünkü) ve bu durumdan yararlanarak bütün bu suçlara ortak olmamanın baştan çıkancılığına kapılmıştı. Ama, Tanrı biliyor ya, belki de bu baştan çıkarıcılığa nasıl karşı koyacaklarını da öğrenmişlerdi. “ Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*, 2. Baskı, Metis Yayınları, 2012, s. 157.

İşkence iddialarının uluslararası destek bulması amacıyla yurt dışına taşınması ve uluslararası kamuoyu baskısı oluşturulması fikri *Bir Düşün Gecesi* romanında işlenmektedir. Hapishanede işkence gören kişiler yaşadıklarını kaleme almış, devrimci bir kadından bunu İngiltere'de medya aracılığıyla yayımlaması rica olunmuştur⁵². Özellikle yazarın tepkisini çeken husus, halkın işkence iddialarına karşı kayıtsızlığıdır⁵³. Yaygın ve sistematik hak ihlalleri 1980 darbesi sonrasında devam etmiş, işkencenin insanlık dışı, tolerans gösterilemez bir hak ihlali olduğunun kabulü 2000'li yıllardan sonra oluşmuştur. Burada özellikle uluslararası kamuoyu baskısı, kolluk yetkilerinin sınırlandırılması ve yargı mercilerinin işkence iddialarının üstüne gitme kararlılığı göstermesi etkili olmuştur. Kamuoyunun işkence iddialarına karşı kayıtsızlığı, örgütlü bir şekilde bu iddiaların takip edilmesini, işkence ve kötü muamele fiillerine karşı halkın içinden gür bir sesin yükselmesini uzun yıllar geciktirmiştir.

İşkence ve kötü muamele fiillerine maruz kalan sol fikir akımları, ideolojik olarak insan haklarını kapitalist üretimin meşrulaştırma araçları olarak gördüğünden insan hakları zemininde işkence ile hesaplaşma yoluna gitmemiştir⁵⁴. Bu itibarla şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, insan haklarına dair teorik yetersizlik 12 Mart sonrası siyasi düzende şiddet hareketlerinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Şiddetin meşruiyeti ve yaygınlığına dair sorgulamalar *Sanıcı* romanında görülmektedir. Emine Işınso 12 Mart Dönemi'nde ülkücü öğrencilerin sol örgütlerle mücadelesinde kamu görevlilerinin anayasal düzeni korumak ve asayiş sağlamaya görevlerini yerine getirmemelerinden ötürü şiddet hareketlerine mecbur bırakıldığını işlemektedir. Sol örgütlerin insan kaçırma eylemlerine misilleme olarak ülkücüler de sol örgüt mensuplarını kaçırmaktadır. Şiddet hareketlerine maruz kalmaları sonucu aynı şekilde karşılık vermektedirler. Bu şiddet sarmalı 12 Eylül rejiminde yaygın şiddetin bastırılması amacıyla işkencenin 12 Mart'tan daha yaygın şekilde uygulanmasına sebep olmuştur.

⁵² Adalet Ağaoğlu, *Bir Düşün Gecesi*, içinde "Dar Zamanlar Üçlemesi", Everest Yayınları, 2020, s. 447.

⁵³ "Çevremde tek kişi yok. Bir tek kişi bulunsun da, "Arkadaşlarından ne haber?" diye sorsun. "Sen ne yapıyorsun? Nasılsın?" desin. Tek kişi olsun da, "Boynu altında kalsın bu faşistlerin, işkencecilerin" desin. Birlikte yaşadıklarımın içinde, şu andaki çevremde böyle diyecek tek kişi yok." Ağaoğlu, s. 662.

⁵⁴ Ercan Kanar, "Türkiye Solunun İnsan Haklarına Bakışı", Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınevi, 2008, s. 1044-1047.

B. Hukukun Amacı ve İşlevi Problemi

12 Mart Dönemi'nde devletin fiillerini engellemek istediği 68 kuşağının Türkiye'deki yansımasıyla bir devrim yapmak isteyen gençlerdi. Bu gençler büyük ölçüde şehirli, iyi eğitim almaya aday ve ülkedeki gelişmelere duyarlı olmalıydılar. Yine de hepsinin silahlı bir eylemle hükümeti devirebilecek güçte olduğunu düşünmeleri zor. Nitekim devrimin esas planlayıcılarının farklı meslek örgütlerinde bulunan, yaşları nispeten ileri bir grubun olduğuna yönelik tespitler, yargulamalar kamuoyu ile paylaşıldı. Yönetimin alaşağı edilerek bir grup entelektüel ve asker önderliğinde Devrim Genel Konseyi'nin iktidara getirilmesi düşünülmekteydi⁵⁵. Bu sebeple asker ve sivil iş birliği ile gerçekleştirilmesi planlanan devrim girişiminin akamete uğraması, bu fikrin sorgulanmasını, hukuka ve devlete dair perspektiflerin tartışılmasını gerektirmiştir. 12 Mart romanında bu türden sorgulamalara sıkça rastlanmaktadır.

Bununla birlikte devrimci zihnin kanun anlayışını görmek açısından *Şafak* romanındaki temalar önem arz etmektedir. Romanda emekli Albay Muzaffer Bey karakteri ile işlenen burjuva sınıfına göre kanun, sermayedarların çıkarını korumalıdır. Kanunun görev verdiği kamu görevlileri de keza sermaye sahiplerinin çıkarlarına hizmet etmelidir. Olur da onların niyetlerine aykırı bir söz söylerlerse kaba bir biçimde kendisine haddi bildirilir. Esas korunması gereken işçi hakları veya kanunun verdiği özgürlük alanı değil, sermayenin çıkarıdır.

Zekai Bey karakterinde tespit edildiği üzere kamu görevlisi sermaye sınıfından gördüğü kötü muamelenin hıncını hakkını arayan alt sınıftan çıkarmaktadır. Alt sınıfa karşı kanun kendisidir. Alt sınıfın kanuni hakları kamu görevlilerinin izin verdiği kadardır. Kanun, onu yorumlayacak olan kamu görevlisinin niyetinden ibarettir.

Kanunların ne anlama geldiğine dair kamu kurumları arasında uyuşmazlık olduğunda hangi yorumun esas alınacağına tereddüt bulunmamaktadır. Askeri otorite, kurumların her birinden hatta siyasetten üstte yer almaktadır. Gözaltına kimin alınacağını, kime hangi cezanın verileceğini belirleyecek olan askeri otoritedir. Bu otorite zaman zaman geri çekilse de sonraki darbelerde yine kendisini hatırlatacaktır⁵⁶.

⁵⁵ Hale, 1996, s. 163.

⁵⁶ Soysal, Şafak, s. 114.

Sermaye ve iktidar arasındaki ilişki, eleştirel bir okumayla sunulmaktadır. Soysal'ın *Şafak* romanında işlediği şekliyle, zengin olmanın kolay yolu müteahhitliktir çünkü şişirme faturalarla yüksek maliyet gösterilerek kamudan alınan ücretler zengin olmak için en güvenli yoldur. Zira beklediği ödemenin gerçekleşmesi için gerekli belgede en yüksek kamu görevlilerinin imzaları bulunmaktadır. Soysal iktidarın sermaye ile iş birliğini, sermaye lehine çalışan, ondan emir alan ve onun hizmetinde bir idare perspektifinden sunsa da, bunun gerçekliği şüphe uyandırır. Devlet yetkililerinin olağanüstü hale karar verme kapasiteleri, sermayenin sürekli boyun eğen bir tavırda olması, darbecilere duyulan sempati dikkate alındığında sermayedar lehine bir hiyerarşik ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Bu ilişkide de devlete vaziyet eden erk üstün konumdadır. Kanun ise onun yasaklama aracıdır, bir hakkı koruyan değil, gücü yetenlerin onu çiğnemelerine imkân tanımak amacıyla vardır⁵⁷.

Sevgi Soysal'ın *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* adlı eserinde bir hukuk akademisyeni yer almaktadır. Yoksul bir aileden gelen bu profesör, küçüklüğünde yoksulluğun bıraktığı izleri silmeye çalışmaktadır. Yoksulluğunu aşmasında düzenin makbul evladı olması büyük pay sahibidir. Çok titiz ve düzenlidir, girdiği tüm sınavları derece ile kazanmıştır. Ayrıca hukuk fakültesinde çok başarılı olmuştur. Zira derslerini çok iyi ezberlemektedir. Dersi bellediğinden emin olmak için kitabı beş kez okuyup beş kez anlatmaktadır. Rastgele seçilen bir sözcüğün arkasını getiremediğinde tekrar kitaba çalışmaya dönmektedir. Sevgi Soysal akademisyen Salih Bey üzerinden Türk hukuk eğitimini eleştirmektedir. Salih bey düzenin kurallarını ve anlatıları iyi ezberlemekte ve yaşamını onlara uygun olarak sürdürmektedir. Bir CHP milletvekilinin kızıyla evli olmakla toplumsal statüsünü sağlamlaştırmaktadır. Çocukları devrim hayali kursa da o, bunlara anlam verememekte, hayattaki mücadelenin kendi şahsi ikbalinin kazanılmasına yönelik olması gerektiğini düşünmektedir.

Oğlu da babası gibi hukuk fakültesinde öğrenim görmektedir. Bununla birlikte asıl isteği film yapmaktır. Hukuk fakültesini “arzuhalci okulu” olarak nitelendirmekte ve gereken önemi vermemektedir. Oğulun bakışı profesör babayı oldukça sinirlendirmektedir. Bir kere profesörün oğlu okumayacaksa kim okuyacaktır? Burada aslında 1970 dönemi gençliğinin Cumhuriyet'in kültürel değerleri ile uyumsuzluğu görülmektedir. Oğulun babası gibi sınıf atlama ve yoksulluktan kurtulma amacı bulunmamaktadır. Esas isteği toplumcu gerçekçi filmler yapmaktır. Baba ise gerçek hayat mücadelesi

⁵⁷ Belge, s. 225.

içerisinde oğlunun elinde olan ayrıcalıkları fark etmesini ve ona uygun hedefler belirlemesini istemektedir. Tıpkı 12 Mart Dönemi devlet yöneticilerinin öğrencilere gösterdiği hedefler gibi rasyonel ve beklentilerle uyumlu hedefler olmalıdır.

Memleket bir süreçten geçerken kendi alanı içerisine hapsolmuş ve müesses nizamın savunucusu olarak resmedilen hukukçu akademisyen, kendisinden umut kesilmiş bir profildir. Bir teorinin içinden değil ezberden konuşan hukuk akademisyeni, düzenle problemi olan evlatlarını anlamamaktadır. Ayrıca halka karşı öfkeli ve sınıf atlamanın getirdiği öz güvenle halkın yoksulluğuna, umutsuzluğuna, ülkedeki hukuksuzluğa kayıtsızdır. Ezberlemenin ötesine geçemeyen hukuk eğitimiyle hayatını anlamını kavramakta zorlanmaktadır.

12 Mart Dönemi'nde büyük şehirlerde ortaya çıkan muhalefete hukuk sert yüzünü göstermektedir. Öte yandan taşrada durum nasıldır? Hukuk orada da etkisini ve zor gücünü gösterebilmekte midir? Bununla ilgili panoramayı Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* romanında Günseli Öğretmen üzerinden anlatmaktadır. Köylülerin kendi aralarında kurduğu mahkemede yargılanan kadınların kazılan çukura atıldığından bahsetmektedir. Neyse ki Günseli, aklın ve irfanın temsilcisi olarak jandarmayı aramakla kız çocuğunu makus sondan kurtarmaktadır.

12 Mart Dönemi'nde sol düşünceli kişilerin devrim hususunda fikir yürütmelerinin en önemli sebebi hukukun sermaye lehine, halk aleyhine işler şekilde düzenlendiğine dair algıdır. 1960 Darbesinden sonra sermaye ve iktidar ilişkisi, teşvikler ve ekonomik büyüme hukuk ve iktidar arasında ilişkiyi güçlendirmektedir. Füzuran'ın *47'liler* romanında hukukçulara bakışında bu fikrin yansıması daha net görülmektedir. Hukuktan ve hukukçu olarak görev alan kişilerden umut kesilmiştir. İşkence iddiaları uluslararası kamuoyu ile paylaşılmaktadır⁵⁸. Mahkemelerde görev alan kişilerden adil bir karar beklenmemektedir. Zira hukuk, 1960 darbesinden sonra sermaye lehine

⁵⁸ “— Türkiye değişiyor Emine can, diyordu, hem de nasıl. Kurtuluş savaşının acele ortaya çıkardıkları, sınırlı bilgileriyle eriyip gittiler. Artık işadamları, bunların vazgeçilmez danışmanları, sanayi kapitalizmine yönelmiş bir ülkenin dış, iç ilişkilerini yürütecek hukukçuları, elbette Malraux'dan da, Marx'dan da Keynes'den de söz açılabilir. İşimiz küçümsenemez derken kastımız budur. Osmanlılarda, bu sınıfın geride kalmış adamlarının hâlâ andığımız incelikleri, beğenileri, kültür birikimleri, yaşama terbiyeleri vardı biliyorsun. Elbette enişten de öyle olacak, tam bir batı tipi entellektüel iş adamı. Her sınıf kendi güzelliğini de çirkinliğini de yaratır. Bizim çabamız aslolan güzelliği savunmak, emeğin getirdiği, getireceği güzellik için çalışmaktır. Hiç şaşma. Enişten gibi adamlar bizlerin daha iyi hazırlanıp, daha dikkatli olmamızı gerektiriyor” Füzuran, *47'liler*, s. 116.

işlemektedir. Hukukun gerçekten adil olabilmesi için emekçilerin getirdiği düzenin işlenmesi gerekecektir⁵⁹.

1970'ler hukuk literatüründe, baskıcı rejimin ve hukuk uygulamasında insan hakları ihlallerinin özgürlükleri gerileteceği fikri çok geniş olmasa da işlenmiştir. Fikir ve düşünce hürriyetine dair ölçsüz müdahalelerin Devleti, uluslararası camiada itibarsızlaştıracağı kaygısı dile getirilmiştir⁶⁰. Sıkıyönetim uygulamalarının asayiş olaylarını önlemekte yetersiz devlet adamları sebebiyle yaygınlaştığını dile getiren Arsel, asayiş bozulmalarını sebep göstererek demokrasiyi geriletken uygulamalara sebebiyet vermenin kaygı verici olduğunu ifade eder. Anayasal düzenin iktidara vaziyet eden siyasilerin güç arzusuna set çekmekle kurulabileceği, halkı mutlu edebileceği belirtilmiş, özgürlük ve güvenlik dengesinde iktidara ağırlık veren zihniyette değişimin gerekliliği vurgulanmıştır⁶¹.

12 Mart Dönemi'nde, devlet görevlileri, yaygın şiddet hareketlerinin bertaraf edilmesi amacıyla hareket etmişlerdir. Ordunun aktif olarak sosyal ve siyasi olayları kendi perspektifinden değerlendirmesi, kurumlara müdahalesi söz konusudur. Sıkıyönetim mahkemelerinde yapılan yargılamalarla verilen cezalar, halkın vicdanında yer bulmamıştır. Bununla birlikte 12 Mart romanlarında yazarlar, 68 hareketinin neticesi olarak hukuk düzenini liberal tezleri de içinde barındıran sınıfsal okumalarla eleştirmişlerdir. Bu anlayışa göre, özgürlükler kısıtlanmıştır; zira otorite ve sermaye iş birliği halindedir. Hukuk komprador rejim lehine hareket ederken artık amacından sapmıştır. Bu itibarla başvurulacak yöntem müesseselerin ihyası değil, devrimdir. Bu anlayışın tezahürü kendisini politik şiddet olarak göstermiştir. 12 Mart romanlarında politik şiddetin bireyler üzerinde oluşturduğu etki, katı otorite karşısında ferdin savunmasızlığı, buhranı, örgüt içerisindeki sorgulamalar sıkça işlenmiştir.

C. Politik Şiddet ve Hukuk

12 Mart Dönemi'nde sol düşüncenin en önemli iddialarından birisi

⁵⁹ Zekâ, araçların ereklere uyarlanmasını sağlayınca değer kazanır, der ikide bir. Bizi ereğimize yeterince yatkınlaştıran araçlar, eylem ve tutum demek istiyorum, kullanabiliyor muyuz? Çağımızdaki özgürlük ve hukuk anlayışına kökten getirilecek yenilikler ancak emekçi kitlenin yönetimindeki ağırlığıyla gerçekleşebilir." Füzuzan, 47'liler, s. 232.

⁶⁰ İlhan Arsel, "Devletin Haysiyetini Çiğneten Zihniyet", *AÜHFĐ*, 31(1), 1974, s. 26.

⁶¹ İlhan Arsel, "Asayiş-Anarşi- Despotizm veya İktidar ile Hürriyet Arası Denge", *AÜHFĐ*, 29(1-2), 1972, s. 104.

silahlı bir devrimle yönetimi alaşağı edeceklerine duydukları inançtı. Bu öylesine güçlenmiş bir durumdu ki sol içinde fraksiyonlara ayrışmanın önemli bir veçhesini oluşturuyordu. Çin Kültür Devrimi'ne inanan kitle ile Sovyetler usulü bir devrimi arzulayanlar arasındaki çatışma oldukça şiddetliydi. Devrimin kırdan mı kentten mi başlatılacağı önemli bir meseleydi. Öte yandan sosyalist düşüncüyü demokratik zeminde temsil ederek sistem içerisinde kalmaya çalışan Mehmet Ali Aybar ve arkadaşları makbul görülmemiştir.

Aybar'a göre Batı'daki temel çelişki burjuva ve emekçiler arasında iken Türkiye'de devlete sahip olanlar ile emekçiler arasındadır. Milli Demokratik Devrimciler, köylüler, emekçiler, küçük burjuva, aydın bürokratlar iş birliği ile devrim gerçekleştirerek temel çelişkiyi oluşturan kapitalist iktisat ve devlet düzenini ortadan kaldırma amacındadır. Bu yöntemi Milli Demokratik Devrim olarak adlandıran Mihri Belli'nin Türkiye İşçi Partisi içerisinde etkin bir rol üstlenmesi Aybar tarafından engellenmiştir. Aybar, Belli'den farklı olarak TİP başkanlığı sırasında halkın oylarıyla iktidara gelen sosyalistlerin Amerikancı bürokrasi, ağa ve burjuva üçlüsünden müteşekkil sömürü düzenini değiştireceğini ifade eder. Bunun için gerekli olan, demokratik yollarla iktidara gelmektir, devrim ancak bu şekilde işlerlik kazanabilecektir⁶². Sosyalist Devrim tezi olarak adlandırılan bu tezde şiddete yer yoktur.

Aybar'ın şiddeti politik bir argüman olarak sunmayarak demokratik yollarla iktidara gelme yaklaşımı, radikal sol hareketlerce "pasifizm" olarak nitelendirilmiştir. İlk etapta Türkiye İşçi Partisi ile yakın temasta olan gençlik örgütlenmesi Fikir Kulüpleri Federasyonu⁶³ Dev-Genç'e dönüşmüş, orada başlayan yöntem tartışmaları farklı örgütlerin ve şiddet biçimlerinin doğmasına sebep olmuştur⁶⁴. Nitekim 1971 Muhtırası ardından sol üzerinde sert bir takibat, gözaltı ve cezalandırma işlemleri uygulanmıştır. Demokratik siyaset yapma saikiyle hareket eden Türkiye İşçi Partisi'nin kapatılması

⁶² Aylin Özman, "Mehmet Ali Aybar", Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınevi, 2008, s. 382.

⁶³ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü etrafında, DTCF, Fen Fakültesi ve diğer fakültelerden katılan temsilcilerle fikir kulüpleri federasyonu 1965 yılında kurulmuştur. Ardından 1969 kongresinde FKF, Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'na (Dev-Genç) dönüşmüştür. Ali Yıldırım, *FKF Dev Genç Tarihi (1965-1971)*, Doruk Yayınları, 2008, s. 48, s. 337.

⁶⁴ Dev- Genç içerisinde solun tüm fraksiyonlardan temsilciler bulunsa da; devrim pratiğinde farklı arayışlar, THKO, MDD, THKP-C, TİKKO gibi farklı yapılanmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yapılar daha sonra "silahlı mücadelenin" odağı olacak, sol terör örgütlerinin nüvesini teşkil edeceklerdir.

politik sahada örgütlenen sol düşünce için önemli bir kırılma noktası olmuştur⁶⁵. 12 Mart romanlarında özellikle şiddet olayları içerisinde yer alan kişilerin ruh halleri, farklı tutumları, örgüt içerisindeki yapılarla iş birliği ve yalnızlığı tema olarak işlenmektedir. Diğer taraftan politik şiddetin başarıya ulaşması durumunda oluşacak boşluğun hangi hukuki, idari mekanizmalarla doldurulacağına dair spekülasyonlar ve belirsizliklerin sol düşünce içerisinde bulunan kişiler üzerindeki etkisi işlenmektedir.

İdealize edilmiş devrimcilik, 12 Mart darbesi ve arkasından gelen idamlar, takipler ve tutuklamalarla yerini öz eleştiriye bırakmaktadır. Gerçekten devrim isteyen gençler halkı ne kadar tanımaktadır? Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* adlı romanında Doğan, Ali ve Olcay karakterleri ile bu konuyu işlemektedir. Doğan, hukuk fakültesi akademisyeninin oğlu olmakla görece refah içerisinde bir hayat sürmektedir. Babasının gençliğinden farklıdır, halkın genel sorunlarına uzaktır. Ama bir o kadar da devrimci eylemler için isteklidir. Ali de devrimcidir ama daha alt sınıftandır, halkın sorunlarını bizzat yaşamaktadır, Doğan gibi havai değil, dürüst olgun ve halkla iletişim kurabilecek bir kişidir⁶⁶. Birbirleri ile diyaloglarında ideal ile gerçeğin çatışması görülmektedir.

Bir Düşün Gecesi romanında ise devrimcilikten doğan hayal kırıklığının izleri daha yoğun hissedilmektedir. Öncelikle roman bir düşün gecesini Tezel'in gözünden bize aktarmaktadır. Düşün bir burjuvanın kızı ile generalin oğlu arasındadır. Esasında bu düşünle, inşa edilen askeri vesayet ve sermayenin birlikte hegemonyasını inşa etmesini betimlenmektedir. Tezel'in kocası Oktay'a babası bir araba almıştır, araba sahibi olması oğlunu zararlı akımlardan koruyacaktır. Oktay da arabayla gezip tozmasını devrime hizmet kılıfıyla örtmektedir. Oktay hapishaneye girdiğinde ise ortaya çıkan tablo çok üzücüdür. Dayanışmadan eser kalmamıştır, hapishanedeki tutuklular dışarıda olanların onca fedakâr çabalarını görmezden gelerek dışarıda olanlara hapse girmedikleri için öfkelidirler. Bu öfkelerine maruz kalmak istemeyip kendi kendisini ihbar ederek hapse girenler söz konusudur. Baskı ve otoriterlik yalnızca devlet kurumlarından gelmemekte örgütler içerisinde benzer davranışlar görülmektedir⁶⁷.

⁶⁵ Türkiye İşçi Partisi'nin misyonu ve karşılaştığı sorunların analizi için bkz. Cem Eroğul, "Tip Sorunsalı", Ahmet Alpay Dikmen (Ed.), *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi)*, İmaj Yayıncılık, 2002, s. 201-206.

⁶⁶ Belge, s. 91.

⁶⁷ Ağaoglu, s. 431-432.

Öğretim üyesi Ömer'in öğrencileri "burjuva piçlerinin" işi olarak gördükleri eğitimi reddetmektedirler. Eğitim düşük bir iştir, esas olan eylemdir. Devrim sonrası dünyayı kuracak kadroların yetişmesi için eğitime teşvik eden solcu hocalar, korkaklıkla suçlanmaktadır. Diğer taraftan nüfuzlu ailesinin girişimi ile tutuklama ve hapis hayatından kurtulan solcular dışlanmaktan kurtulamamışlardır. Ressam Tezel ise devrimci gençler sergisini bastında; içi fabrika temalı resimler yapmadığı gerekçesiyle tokat ve tükürük yemek zorunda kalmıştır.

Sol düşüncede hukuk, devrime ant içen zihinlere yönelik bir baskı aracı olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda evrensel insan hakları çerçevesinde bazı hakların var olduğu kamu görevlilerine zikredilmektedir. Esasında keskin ideolojik kamplaşma bireylerin özgürlük alanını genişletmeye çalışan bir hareketin doğmasına imkân tanımamış, daha ilerici, enternasyonal olduğu zannıyla otorite karşısında özgürlük talep eden kitlelerin sol içerisinde konumlanması gerekmiştir. Bununla birlikte sol düşüncenin pratikte silahlı eylem ve örgütlü şiddeti siyasi yöntem biçimi olarak belirlemesi sebebiyle örgüt hiyerarşisi katı olan parti ve cephe örgütlenmeleri, özgürlük bahsi üzerine düşünülecek vasatı ortadan kaldırmıştır.

Devrimin hayal kırıklığının yanı sıra 12 Mart Dönemi'nin baskısı altında erkeklik ve kadınlık hallerinde oluşan tuhaf durumlar da romanlara konu olmaktadır. Darbe sonrası takibatlar hapisane sonrası hayatın paranoya içerisinde geçmesine sebep olmaktadır. Otoritenin gizli ve sert nefesi bilinmez bir zaman diliminde yeniden hissedilebilecektir. Sol düşüncenin pratikte kadın erkek eşitliğini sağlayamaması, kültürel olan bariyerleri aşamaması genel tema olarak işlenmektedir. Kadınların devrim ve sonrasındaki rollerine dair belirsizlik 12 Mart takibatlarının ardından kadınların hayal kırıklığının artırmıştır. Kadınların hayal kırıklığının artması olağandır, zira kadın erkek eşitliğinin hukuki olarak sağlanabilmesi için 2000'li yıllar beklemek durumundadır. Döndü kızın öyküsünde köye giremeyen hukuk, sorgularda yapılan işkenceleri önlemekte yetersizdir. Ayrıca kadınlara karşı yapılan işkencelerin cinsel organlarına cehren cop sokmakla gerçekleştiğine dair temalar kadınların erkeklerden daha fazla eziyete maruz kalma ihtimali olduğunu göstermektedir⁶⁸. Sol bir devrim arzulansa da yöntemi, içeriği, mahiyetine dair tartışmalar ve beklentilerin bulanıklığının getirdiği zihni karmaşa; hukuku, devleti, bireyi sağlıklı bir zeminde tartışabilecek entelektüel

⁶⁸ Soysal, Şafak, s. 85.

vasata imkân sağlamamıştır.

Ülkücülerin politik tutumları ve şiddet eylemleri vatanın ve milletin savunulması olarak görülmekte, sol düşüncede olduğu gibi devrimci bir pratiğe yaslanmamaktadır. Esas mesele anayasal düzenin korunması, devletin bağımsızlığına hanel gelmemesi, komünist/anarşist rejimin oluşmasına imkân tanınmamasıdır. Bu sebeple üniversite, yurt, sokak ve semtlerde hakimiyet mücadelesinde uygulanan şiddet yöntemleri komünist düşüncenin iktidarını önlemektir⁶⁹. 12 Mart sonrası yaşanan gelişmeler, şiddet hareketlerini yaygınlaştırırken ülkücülerin şiddetle olan ilişkisi *Sanıcı* romanında açıklanmaktadır. Ülkücüler, vatan savunması olarak gördükleri mücadelede şiddet unsurunu dini ve milli gerekçelendirmelerle meşrulaştırmaktadır.

SONUÇ

Türk hukukunda sosyal değişimin ivmesine bağlı olarak anayasal, yasal ve diğer düzenleyici işlemler bakımından dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşüm toplumun değişim ivmesi azalmadığından hızını korumaktadır. Türk toplumunun Cumhuriyet tarihinde kırılma anlarının başında 1970'li yıllar gelmektedir. İdeolojik olarak pek çok çatışmanın içtimai düzeyde yürüdüğü, Cumhuriyet'in ellinci yıl dönümüne yakın gerçekleşen 12 Mart darbesi ve oluşturduğu hukuk atmosferi hukuka dair algılardaki farklılıkların incelenmesi bakımından önem arz etmektedir.

12 Mart Dönemi, 68 kuşağının ideolojik örgütlenmesi ile devletin sert şekilde mücadele ettiği yıllardır. Devrimci sol örgütlerin silahlı mücadeleye varan eylemleri devletin şiddet tekeli hakkını kullanma gerekliliğini ortaya çıkarmış, silahlı eylemleri bastırmak için örgütlü devlet şiddetinin kullanılması gerekmiştir. Öte yandan örgütlerin yapısı ve işleyişini çözümlemek için yapılan tahkikatlarda işkence ve kötü muameleye başvurulduğu bilinmektedir.

12 Mart Dönemi'nin en önemli özelliklerinden birisi edebiyatçıların roman türüyle bu zaman diliminde yaşanan sosyal, siyasi ve hukuki meseleleri derin ve estetik bir kavrayışla işlemeleridir. Yazarların 12 Mart Dönemi'nde

⁶⁹ “Senin aklın ermez bu işlere anacığım,” demişti. “Şimdi, meselâ Zile'nin kalabalığı Hristiyan oluverse, sen de olur musun? Onlar kalabalık diye, peki der misin anne?” Annesinin gözlerinin dehşetle irileştiğini: “Tövbe... tövbe nasıl da gâvur olurmuş Zile'nin kalabalığı, tövbe de oğlum, günaha giriyorsun.” deyişini hatırlıyordu... Ne cevap vermişti kendisi?.. “İşte bu bizim dövüşüklerimiz gâvurdan da beter anne, gâvurun bir Allah'ı, bir peygamberi var hiç olmazsa, bunlar tümünden imansız!” Emine Işınso, *Sanıcı*, Bilge Kültür Sanat, 2012, s. 26.

bizatihi devlet şiddetini müşahede etmeleri, devrimci sol örgütler içerisindeki çalkantıyı gözlemlemeleri birinci elden tanıklıkların olduğu edebi metinlerin oluşmasına imkân sağlamıştır. Çalışmada 12 Mart Dönemi, kadın ediplerinin romanlarında işlenen işkence tanıklıkları, hukukun amacı ve işlevi ve politik şiddetle ilişkisi konularına değinilmiştir.

Türk hukukunun değişimini anlamak için hukuk araştırmacısının edebiyat eserlerini bir veri kaynağı olarak kullanmaya yaklaşması gerekmektedir. Üniversite kurumsallaşmasını geç tamamlamış, düşünce ve ifade özgürlüğünün her dönemde sorunlu olduğu ülkemizde sanat yapıtları, meseleleri kamuoyu ile paylaşma noktasında daha cesur olabilmektedir.

12 Mart Dönemi romanlarında işkence temasına yer verilmiş ve işkencenin insanlık dışı yönüyle birlikte, insan onurunu zedelediğine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte 12 Mart Dönemi'nden sonra dahi işkence sistematik olarak uygulanmış, 12 Eylül Dönemi ve sonrasında daha yaygın ve ağır işkence vakaları görülmüştür. Edebiyatta işkenceye dikkat çekilmesi, kamuoyunun keskin bir şekilde işkence karşıtı tutum almasına imkan sağlamamıştır. Nitekim işkence ve kötü muamele ile mücadelede sıfır tolerans ilkesinin benimsenmesi uluslararası insan hakları anlaşmalarının uygulanmasındaki kararlılığın sağlanması ile 2000'li yıllarda mümkün olabilmektedir.

12 Mart Dönemi romanlarında hukukun sınıfsal eleştirisi görülmektedir. 1970'li yıllarda uluslararası literatürde yükselen sol dalganın etkisiyle, hukukun üst sınıfın çıkarlarını koruduğuna dair eleştiriler getirilmektedir. Buna rağmen Türk hukuk düşüncesinde, eleştirel bir söylem var olmakla birlikte, eleştirel hukuk teorisinin gelişmediği görülmektedir. Gerçekten hukuk, çoğu zaman sermayenin çıkarlarına hizmet eden araçsal bir konumda değerlendirilebilir. Buna mukabil, yükselen popülizmle hukukun yoksulların lehine ancak kamu yararına aykırı olarak işlenmesine de sebep olduğu iddia edilebilir. Bu eleştirel okuma o yıllarda hukuk literatüründe teori olarak nitelendirilebilecek bir sistematige ve yaygınlığa ulaşmamışsa da; 12 Mart romanlarında hukuk ve ekonomik sınıflarla ilişkisine dair değerlendirmelere yoğun şekilde değinilmektedir.

12 Mart'ın genel ruh halini oluşturan devrim yanlılığı ve devrim karşıtlığı ikilemi esasında devleti varlık/yokluk çelişmesine düşürmüştür. Entelektüel faaliyetlerin devrim yanlısı ve karşıtlığı şeklinde oluşması, hukukun koruması gereken değerlere dair tartışmaları dışarıda bırakmıştır. İnsan hakları, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, devletin yükümlülükleri

ve sınırlılığı tartışmaları olağanüstü şartlarda gündeme gelememiştir. Devrim romantizminden doğan hayal kırıklığı hukuka dair tartışmaları bağlamından kopuk, ideolojik tutuculuğa mahkûm etmiştir. 70'li yıllardaki katı otoriter tutum ile etnik ayrılıkçı veya sol terör destekçiliği arasındaki salınım, hukukun özü ve koruması gereken değerlerin tartışılmasını geciktirmiştir. Ancak 12 Mart Dönemi romanlarındaki insan manzaraları, hukuk ve insan haklarına dair meselelerin edebiyat eserlerinde daha cesur ve yalın şekilde ifade edildiğini göstermesi bakımından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu A, *Bir Düşün Gecesi*, içinde “Dar Zamanlar Üçlemesi”, Everest Yayınları, 2020.
- Akal C B, “Kurgu ve Hukuk”, Cemal Bali Akal, Yalçın Tosun (Ed.), *Edebiyat Hukuk ve Sair Tuhaflıklar*, Dost Kitabevi, 2015.
- Akal C B, *Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu*, 1. Baskı, Dost Kitabevi, 2014.
- Akşin S (Ed.), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, 6. Baskı, 2000.
- Alper E, *Student Movement in Turkey From A Global Perspective 1960-1971*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Arcayürek C, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi*, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1992.
- Arendt H, *Kötülüğün Sıradanlığı*, 2. Baskı, Metis Yayınları, 2012.
- Arsel İ, “Asayiş-Anarşi- Despotizm veya İktidar ile Hürriyet Arası Denge”, *AÜHFD*, 29(1-2), 1972.
- Arsel İ, “Devletin Haysiyetini Çiğneten Zihniyet”, *AÜHFD*, 31(1), 1974.
- Belge M, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 1998.
- Belge M, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2012.
- Bora T, *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2017.
- Bora T, Peker Y B, Sancar M, “Hakim İdeolojiler, Batı, Batılılaşma ve İnsan Hakları”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınevi, 2007.
- Çavdar T, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi II*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, 2013.
- Duong W N, “Law is Law And Art is Art And Shall The Two Ever Meet? — Law And Literature: The Comparative Creative Processes”, *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, 15(1), s. 7.

- Erkol Ç G, *Yaralı Erkekler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke*, 1. Baskı, Ayizi Kitap, 2019.
- Eroğul C, *Anatüzeğe Giriş*, İmaj Kitabevi, 2016.
- Eroğul C, “La division de la gauche a favorisé la chute de la démocratie”, *Le Monde Diplomatique*, 3 Mart 1973, <cemerogul.files.wordpress.com/2012/04/diplomatik.pdf > Erişim Tarihi 11 Mart 2024.
- Eroğul C, “Tip Sorunsalı”, Ahmet Alpay Dikmen (Ed.), *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi)*, İmaj Yayıncılık, 2002.
- Foucault M, *Hapishanenin Doğuşu*, 6. Baskı, İmge Kitabevi, 2015.
- Hale W, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, (Çev. Ahmet Fehmi), 1. Baskı, Hil Yayınları, 1996.
- Harris G S, “The Role of the Military in Turkey in the 1980s: Guardians or Decision-Makers?” Metin Heper, Ahmet Evin (Ed.), *State, Democracy and the Military in the 1980s*, WdeG, 1988.
- Işın E, *Sanclı*, Bilge Kültür Sanat, 2012.
- İnam A, “Akademi mi, Ak- Adam- İsyan mı?”, *Doğu Batı Dergisi*, 7, 1999.
- Kanar E, “Türkiye Solunun İnsan Haklarına Bakışı”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınevi, 2008.
- Kürkcü E, Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınevi, 2008.
- Meriç C, *Kırk Ambar Cilt 1*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, 2008.
- Moran B, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, 19. Baskı, İletişim Yayınları, 2018.
- Özman A, “Mehmet Ali Aybar”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınevi, 2008
- Posner RA, “Law and Literature: A Relation Reargued”, *Virginia Law Review*, 72(8), 1986.

- Škop M, “Law and Literature – a Meaningful Connection”, *Filozofia Publicznai Edukacja Demokratyczna*, 4(1), 2015, s. 12.
- Soysal M, *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, 11. Baskı, 1997.
- Soysal S, *Şafak*, Bilgi Yayınevi, 1980.
- Tanpınar A H, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 2. Bası, Dergah Yayınları, 1977.
- Tanör B, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY Yayınları, 2012.
- Tanör B, *Anayasal Gelişme Tezleri*, 4. Baskı, 2018.
- Tunaya T Z, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.
- Türkeş Ö, “Solun Romanı”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınevi, 2008.
- Yıldırım A, *FKF Dev Genç Tarihi (1965-1971)*, Doruk Yayınları, 2008.
- Yücel K T, “Edebiyatın İyi ve Kötü Tanıklığı”, Cemal Bali Akal, Yalçın Tosun (Ed.), *Edebiyat Hukuk ve Sair Tuhaflıklar*, Dost Kitabevi, 2015.
- Zileli G, *Havariler (1972-1983)*, 7. Baskı, 2011.

